

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING O‘QISH SAVODXONLIGINI PIRLS XALQARO BAHOLASH TADQIQOTI TOPSHIRIQLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Zokirjonova Durdona Akmaljon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta‘lim) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Telefon raqam: +998942013733

E-mail: Durdonazokirjonova833@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23387196>

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini PIRLS xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlari asosida rivojlantirish metodikasi yoritilgan. O‘quvchilarda matnni tushunish, asosiy g‘oyani aniqlash, ma‘lumotlarni izlash, tahlil qilish, talqin etish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, PIRLS topshiriqlaridan boshlang‘ich ta‘lim jarayonida foydalanish imkoniyatlari, badiiy va axborot matnlari asosida savollar tuzish hamda topshiriqlarni o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirishning pedagogik ahamiyati ochib berilgan. Maqolada o‘qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar va samarali ta‘lim usullariga e‘tibor qaratilgan. PIRLS topshiriqlarini dars jarayoniga maqsadli integratsiyalash o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy tahlil qilishi va matn bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi asoslangan. Shuningdek, xalqaro baholash mezonlaridan foydalanish orqali boshlang‘ich ta‘lim sifatini oshirish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qish savodxonligi, boshlang‘ich ta‘lim, PIRLS, xalqaro baholash, matnni tushunish, matn tahlili, metodika, o‘qib tushunish kompetensiyasi.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ЗАДАНИЙ МЕЖДУНАРОДНОГО ОЦЕНОЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ PIRLS

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты методики развития читательской грамотности учащихся начальных классов на основе заданий международного исследования PIRLS. Анализируется значение читательской грамотности в образовательном процессе, а также вопросы формирования у младших школьников умений находить и извлекать информацию из текста, интерпретировать его содержание, анализировать прочитанное и делать обоснованные выводы. Рассматриваются цели, содержание и методические возможности использования подходов международного исследования PIRLS в начальном образовании. Особое внимание уделяется разработке заданий на основе художественных и информационных текстов, адаптации вопросов к возрастным и индивидуальным особенностям учащихся, а также применению эффективных методов организации работы с текстом. Обосновывается, что целенаправленное включение заданий PIRLS в учебный процесс способствует развитию самостоятельного мышления, критического осмысления информации и компетенций осознанного чтения. Кроме того, подчёркивается необходимость совершенствования методического обеспечения начального образования

посредством использования критериев международного оценивания. Отмечается значимость систематической работы по развитию читательской грамотности для повышения качества образования и подготовки учащихся к выполнению заданий, требующих понимания, анализа и интерпретации различных текстов.

Ключевые слова: читательская грамотность, начальное образование, PIRLS, международное оценивание, понимание текста, анализ текста, художественный текст, информационный текст, методика, читательские компетенции.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING READING LITERACY AMONG PRIMARY SCHOOL PUPILS BASED ON TASKS FROM THE PIRLS INTERNATIONAL ASSESSMENT STUDY

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of developing reading literacy among primary school pupils based on tasks from the PIRLS international assessment study. It explores the importance of reading literacy in the educational process and the development of pupils' abilities to locate and retrieve information, interpret textual meaning, analyze content, and draw evidence-based conclusions. The article discusses the objectives, content, and methodological potential of applying PIRLS approaches in primary education. Particular attention is given to designing tasks based on literary and informational texts, adapting questions to pupils' age-related and individual characteristics, and applying effective teaching strategies for text-based learning. The article highlights that the purposeful integration of PIRLS tasks into classroom practice can support the development of independent thinking, critical interpretation of information, and reading comprehension skills. It also emphasizes the need to improve teaching methodology in primary education through the application of international assessment criteria. Systematic work on reading literacy is considered important for improving educational quality and preparing pupils to complete tasks that require comprehension, analysis, interpretation, and evaluation of different types of texts. The article underlines the pedagogical value of using international assessment approaches to organize meaningful reading activities and strengthen pupils' ability to engage thoughtfully with written information.

Keywords: reading literacy, primary education, PIRLS, international assessment, reading comprehension, text analysis, literary text, informational text, teaching methodology, reading competencies.

KIRISH

Bugungi kunda ta‘lim tizimida o‘quvchilarning bilim darajasini oshirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish hamda egallangan bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘qish savodxonligini rivojlantirish o‘quvchilarning keyingi ta‘lim faoliyati uchun mustahkam poydevor yaratadi. O‘qish savodxonligi nafaqat matnni ravon o‘qish, balki uning mazmunini tushunish, ma‘lumotlarni tahlil qilish, asosiy g‘oyani aniqlash, xulosa chiqarish va olingan axborotni hayotiy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatini ham qamrab oladi. Xalqaro miqyosda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholash va rivojlantirishda PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro tadqiqoti muhim ahamiyatga

ega. Ushbu tadqiqot boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini aniqlash, ularning axborotni izlash, talqin qilish, tahlil etish hamda mazmun asosida xulosa chiqarish ko‘nikmalarini baholashga yo‘naltirilgan. PIRLS topshiriqlaridan ta‘lim jarayonida foydalanish o‘quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyalarini izchil rivojlantirish uchun metodik imkoniyatlar yaratadi. O‘zbekiston ta‘lim tizimida ham xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik ko‘rish, ta‘lim sifatini oshirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni amaliyotga joriy etishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini PIRLS topshiriqlari asosida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish dolzarb pedagogik masalalardan biridir. Bunda o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, badiiy hamda axborot matnlari bilan ishlash, turli murakkablikdagi savol va topshiriqlardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini PIRLS xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlari asosida rivojlantirishning metodik imkoniyatlarini yoritish hamda ta‘lim jarayonida foydalanish mumkin bo‘lgan samarali yondashuvlarni asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Jamiyat va hayotda sodir bo‘layotgan yangilanishlar ta‘lim tizimiga ham yangicha innovatsion yondashuvni, ta‘lim fan va ishlab chiqarish o‘rtasidagi integrasiya jarayonlarini yanada tezlashtirishga zamin yaratadi, natijada yangicha innovatsiyalarni ta‘lim jarayoniga tatbiq etish dolzarb masalalar qatoridan joy oladi[1].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA PIRLS xalqaro dasturlari reytingida jahonning birinchi 30 ta ilgor mamlakatlari qatoriga kirishga erishish hamda xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida ta‘lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarini tashkil etish chora tadbirlari to‘g‘risida” gi 997-sonli qarorida eng ustuvor vazifa qilib quyidagilar olindi:

Xalqaro tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda o‘qish;

PISA, PIRLS baholash dasturi yo‘nalishidagi savollar milliy bazasini yaratish va o‘quv dasturlariga integratsiya qilish[2].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini PIRLS xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlari asosida rivojlantirish metodikasi bugungi kunda boshlang‘ich ta‘limning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tadqiqoti matnni o‘qish va tushunish darajasini baholab, shunchaki mexanik o‘qishni emas, balki matndan ma‘no anglash va uni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishni talab etadi. Metodikaning bosh maqsadi — o‘quvchilarda shunchaki tez o‘qishni emas, balki matn bilan ishlash, undagi yashirin ma‘nolarni anglash va shaxsiy munosabat bildirish ko‘nikmalarini shakllantirishdir.

- Axborot izlash va topish: Matndagi aniq faktlar, sanalar va ismlarni ajratib olish.
- To‘g‘ridan-to‘g‘ri xulosalar chiqarish: Matnda ochiq aytilgan fikrlardan kelib chiqib, mantiqiy bog‘liqlikni topish.

- Integratsiya va talqin qilish: Matn qismlarini umumlashtirish, qahramonlar xarakterini va asosiy g‘oyani tushunish.

- Matn mazmuni va elementlarini baholash: Muallif uslubi, matn shakli va undagi ma‘lumotlarning hayotiy asoslarini tanqidiy tahlil qilish.

PIRLS topshiriqlari ikki xil matn turiga asoslanadi: badiiy (adabiy) matnlar va axborotli (ommabop) matnlar. Ularni o‘qitishda quyidagi usullardan foydalaniladi:

Badiiy matnlar ustida ishlash (Adabiy tajriba orttirish) “Qahramonga xat” usuli: O‘quvchi matn qahramonining xatti-harakatiga baho berib, unga maslahat yoki fikr ko‘rinishida xat yozadi. Bu o‘quvchining intepretatsiya (talqin) qilish qobiliyatini oshiradi. “Taxminlar jadvali”: Matnning ma‘lum bir qismi o‘qilgach, to‘xtatiladi. O‘quvchilar “Keyin nima sodir bo‘ladi?” degan savolga javob izlab, o‘z taxminlarini yozadilar. Keyin matn oxiri bilan solishtiriladi. Axborotli matnlar ustida ishlash (Ma‘lumotni o‘zlashtirish va undan foydalanish) Grafik va diagrammalar bilan ishlash: PIRLS matnlarida ko‘pincha xaritalar, jadvallar yoki infografikalar keladi. O‘quvchilarga matn ichidagi rasm va jadvallardan kerakli raqam yoki ma‘lumotni topish o‘rgatiladi. “Insert” (Tushunchalar tizimi) usuli: O‘quvchi matnni o‘qish davomida chetiga maxsus belgilar qo‘yib boradi: v (bilardim), + (yangi ma‘lumot), - (men bilgan fikrga qarshi), ? (tushunarsiz/qo‘shimcha ma‘lumot kerak).

Shuningdek, PIRLS topshiriqlarida ochiq javobi savollarning mavjudligi metodik jihatdan alohida ahamiyatga ega. Bunday savollar o‘quvchidan faqat tayyor javobni tanlashni emas, balki o‘z fikrini yozma yoki og‘zaki tarzda asoslab berishni talab etadi. Bu esa o‘quvchilarning nutq madaniyati, mantiqiy fikrlashi va yozma savodxonligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Metodik tahlil shuni ko‘rsatadiki, ochiq savollardan foydalanish o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi [3].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

PIRLS xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlaridan boshlang‘ich ta‘lim jarayonida foydalanish o‘quvchilarning matn bilan ishlash faoliyatini takomillashtirishga yo‘naltirilgan samarali metodik yondashuvlardan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarda o‘qilgan matnning mazmunini anglash, asosiy va ikkinchi darajali ma‘lumotlarni farqlash, voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash hamda o‘z fikrini mustaqil ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘qish savodxonligini rivojlantirishda matnni shunchaki o‘qish yoki unga oid savollarga javob berish bilan cheklanib qolish yetarli emas. O‘quvchilar matnda berilgan axborotni tushunishi, muallifning asosiy maqsadini aniqlashi, voqealar rivojini izohlashi va o‘z xulosalarini matndagi dalillar bilan asoslay olishi zarur. Shu sababli PIRLS topshiriqlarini ona tili va o‘qish savodxonligi darslariga izchil integratsiyalash muhim metodik ahamiyat kasb etadi. Mazkur metodikani amalga oshirishda topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko‘ra bosqichma-bosqich tashkil etish tavsiya etiladi. Dastlab o‘quvchilarga matnda ochiq ifodalangan ma‘lumotlarni topishga qaratilgan savollar beriladi. Keyingi bosqichda sabab va oqibatlarni aniqlash, qahramonlarning xatti-harakatlarini izohlash hamda matnning turli qismlaridagi ma‘lumotlarni o‘zaro bog‘lashga doir topshiriqlar qo‘llaniladi. Yakuniy bosqichda esa o‘quvchilarning matn mazmunini baholash, muallif fikriga munosabat bildirish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalari rivojlantiriladi. Bunday topshiriqlar tizimi o‘quvchilarning individual ta‘lim ehtiyojlarini aniqlash uchun ham imkoniyat yaratadi. Masalan, matndan aniq ma‘lumotlarni topishda qiynalayotgan o‘quvchilar

bilan kalit so‘zlarni aniqlash va kerakli jummalarni ajratishga oid mashqlar bajariladi. Murakkabroq fikrlash jarayonlarida qiyinchilikka duch kelayotgan o‘quvchilarga esa taqqoslash, dalillarni izlash va sabab-oqibat munosabatlarini tushuntirishga yo‘naltirilgan topshiriqlar beriladi. Natijada ta‘lim jarayonida differensial yondashuvni amalga oshirish imkoniyati kengayadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini PIRLS xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlari asosida rivojlantirish ta‘lim jarayonining muhim metodik yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning matn mazmunini chuqur anglash, muhim ma‘lumotlarni aniqlash, xulosa chiqarish, fikrlarni o‘zaro bog‘lash va matn yuzasidan mustaqil mulohaza yuritish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. PIRLS topshiriqlarini boshlang‘ich ta‘lim amaliyotiga izchil tatbiq etish uchun o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, bilim darajasi va individual ehtiyojlarini hisobga olish zarur. Bunda badiiy hamda axborot matnlaridan foydalanish, turli murakkablikdagi savol-topshiriqlarni ishlab chiqish, o‘quvchilarning javoblarini tahlil qilish va muntazam teskari aloqa berish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, o‘quvchilarni o‘z fikrlarini matndan olingan dalillar bilan asoslashga o‘rgatish ularning ongli va mazmunli o‘qish faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, o‘qish savodxonligini baholashda faqat to‘g‘ri javoblar soniga emas, balki o‘quvchining matnni tushunish darajasi, axborotni tahlil qilishi, mustaqil xulosa chiqarishi va o‘z nuqtayi nazarini ifodalash qobiliyatiga ham e‘tibor qaratish lozim. Bu esa o‘qituvchiga o‘quvchilarning o‘zlashtirishidagi qiyinchiliklarni aniqlash va ta‘lim jarayonini takomillashtirish imkonini beradi.

Demak, PIRLS xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlariga asoslangan metodikani maqsadli va tizimli tashkil etish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyatlar yaratadi. Kelgusida mazkur metodikaning samaradorligini oshirish maqsadida amaliy mashg‘ulotlar tizimini ishlab chiqish, tajriba-sinov ishlarini tashkil etish hamda ularning natijalarini ilmiy asosda tahlil qilish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash”. (Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, metodistlar va soha mutaxasislari uchun metodik qo‘llanma). Toshkent-2019

2. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15572946>

3. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini PIRLS xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlari asosida rivojlantirish metodikasi // “PEDAGOGS” international research journal. – 2025. – Volume-96, Issue-1. – B. 94.

4. Ahmadaliyeva G.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini PIRLS xalqaro baholash nazoratiga tayyorlash metodikasi // Science and Education. – 2024. – №4. CyberLeninka.